

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «ПОЛІТЕКОНОМІЯ»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

Облік і аудит

**За темою № 8 - Ринок, його сутність і функції. Моделі ринку.
Конкуренція і ціноутворення**

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від 31.08.21 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Хиль Л.П.

Рецензенти:

1. Голова циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Цимбалістова О.А.
2. Професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, д.е.н., професор Дружиніна В.В.

План лекції:

1. Сутність ринку, умови формування, функції. Ринкова інфраструктура.
2. Механізм функціонування ринку. Економічні закони ціноутворення.
3. Конкуренція і моделі ринку.

Основна література:

1. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: Знання, 2014. – 711 с.
2. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія: практикум: Навчальний посібник – К.: Знання, 2013. – 496 с.
3. Базилук А.В., Дерій Ж.В., Концева В.В., Хоменко І.О. Економічна теорія. Практикум: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012.-312с.
4. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник. – К.:ЦУЛ, 2013. – 410 с.
5. Осецький В.Л. Політекономія: Навчальний посібник – К.: НАУ, 2013. – 380 с.
6. Майовець Є.Й. Економічна теорія: Навчальний посібник– Львів: ЛНУ ім. І.Франка. – 2011. – 399 с.
7. Моцелюк Н.В. Політична економія. Ч.3. Економічний розвиток. Сучасні економічні системи. Світове господарство: Навчальний посібник – К.:ЦУЛ, 2014.-168с.
8. Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник-К.:Алерта, 2015. – 487с.
9. Сірко А.В.Економічна теорія: Політекономія:Підручник – К.:ЦУЛ, 2014.-416с.
10. Старостенко Г.Г., Мірко Н.В. Політична економія: Навчальний посібник – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – 464 с.
11. Щетинін А.І. Політична економія: Підручник – К.: ЦУЛ, 2011. – 480 с.
12. Якобчук В.П. Економічна теорія: Навчальний посібник – К.:Ліра – К,2015 – 408с.

Допоміжна література:

1. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012. – 280 с.
2. Кузнєцова Л.В. Політична економія: Навчально – методичний посібник – К.: НУХТ, 2011. – 181 с.
3. Вотамачук О.З. Економічна теорія: вступ, макроекономіка, мікроекономіка - Львів: Інтелект – Захід, 2011. – 656 с.
4. Луценко Г.П. Курс економічної теорії: практика і теорія: Електронний посібник – Кременчук: КЛК НАУ, 2011. – 207 с.
5. Носова О.В. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.
6. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2011. – 432с.

7. Мельникова В.І. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2012. – 248 с.
8. Лопух К.В. Сучасний монетаризм: Монографія – К.: ЦУЛ, 2015.-272с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

1. Сутність ринку, умови формування, функції. Ринкова інфраструктура.

Ринок – це обмін; економічні відносини між постачальником і споживачем; не просто сфера руху капіталу і обміну товару на товар, це механізм, який створює об'єктивні критерії корисності праці.

Коли мова йде про ринок, як сферу обміну, слід мати на увазі, що це не просто сфера обміну (він може відбуватися й у неринковій формі, наприклад бартер), а така сфера, в якій обмін товарів здійснюється за суспільною оцінкою, що знаходить своє відбиття в ціні.

Функції ринку:

- 1) *Регулююча* – регулює виробництво товарів.
- 2) *Розподільна* – розподіляє фактори виробництва по сферах економіки.
- 3) *Інформаційна* – ринок інформує про стан економіки.
- 4) *Стимулююча* – ринок стимулює зниження витрат.
- 5) *Контрольна* – контролює корисність праці.

Основні елементи ринку:

- 1) Ціна.
- 2) Попит і пропозиція.
- 3) Конкуренція.

Умови виникнення ринку (товарного виробництва):

1. Суспільний поділ праці і спеціалізації.

Спеціалізація в свою чергу визначається принципом порівняльних переваг, тобто здатністю виробляти продукцію при відносно меншій альтернативній вартості (витрати втрачених можливостей).

Задача.

Виробник А за місяць може виготовити 2 пари взуття або зшити 4 сукні. Виробник Б відповідно 4 пари взуття та 16 суконь. Якому виробнику на чому слід спеціалізуватися?

Розв'язання:

Альтернативна вартість.

Товар \ Виріб	Виробник А	Виробник В
Взуття	2 сукні	4 сукні
Сукні	$\frac{1}{2}$ одиниці взуття	$\frac{1}{4}$ одиниці взуття

Виробнику А треба спеціалізуватися на взутті, оскільки тут альтернативна вартість нижча. Аналогічно, виробнику В – на сукнях.

Принцип порівняльних переваг пояснює, як процеси спеціалізації у межах окремого підприємства країни, так і в міжнародному масштабі.

Рікардо на початку ХІХ століття, на прикладі країн Англії і Португалії (вино, сукно), розглянув принцип порівняльних переваг.

2. *Соціально-економічна відокремленість виробника* пояснює, як проявляється в приватній власності на засоби виробництва.
3. *Вільний обмін ресурсами.*
4. *Величина трансакційних витрат* (витрати поза виробництва). Приклад: на витрати юристів, пошук постачальників).

Ринок – це складна структура, тому є багато критеріїв поділу його на види.

Другорядні критерії:

1. *Відповідність діючому законодавству* (легальний або офіційний і нелегальний або тіньовий).
2. *Групи товарів* (ринок засобів виробництва і ринок предметів споживання).
3. *Регіональний критерій* (місцевий ринок, внутрішній, міжнародний).

Основним критерієм є економічне призначення об'єкта ринкової діяльності (об'єкт ринку):

- *ринок товарів та послуг;*
- *фінансовий ринок:*
 - а) грошовий ринок (валютний, чеки обслуговування міжнародного платіжного обігу: *міжбанківський ринок* – це частина ринку позикового капіталу);
 - б) ринок капіталів (ринок цінних паперів, фондовий ринок і ринок середньо і довгострокових банківських кредитів);
- *ринок праці або робочої сили;*
- *ринок інформації та науково технічних розробок.*

Ринкова інфраструктура – це сукупність структур, які сприяють існуванню ринкових відносин.

Біржа (лат. - *гаманець*) – це установа, де здійснюється купівля - продаж товарів (товарна), цінних паперів (фондова), валют (валютна); організаційна форма оптової торгівлі.

Функції товарної біржі:

- купівля - продаж;
- спекуляція;

- страхування.

Властивості біржового товару:

- а) пізнання по опису;
- б) постійні якісні характеристики.

Продукція машинобудування, ліки, споживчі товари – не є біржовим товаром.

2. Механізм функціонування ринку. Економічні закони ціноутворення.

Ціна – це основний елемент ринкового механізму. *Інші елементи* – попит і пропозиція, конкуренція.

Основні теорії вартості і ціни:

1. Теорія трудової вартості.

Була заснована фундаторами класичної політичної економії Петті, Смітом, Рікардо та завершена К. Марксом в середині XIX ст.

Головне питання цієї теорії полягає у визначенні основи мінових пропорцій, що утворюються при обміні товарів.

Товар – це продукт праці, що готовий для продажу. Він має *дві властивості*:

- а) *споживчу вартість* – здатність товару задовольняти якусь потребу людини;
- б) *вартість* – це суспільна уречевлена абстрактна праця, втілена в товарі. *Праця* – суспільна, а не приватна; уречевлена, а не витрачена; абстрактна, а не конкретна.

Наприклад:

Діють три меблеві комбінати, які виробляють однакові столи, в кількості 100, 150, 200 столів за рік. Відповідно вони витрачають на виробництво одного стола – 15, 10, 5 год.

Праця - суспільна означає, що суспільство сьогодні визнає раціональним витрачати на виробництво стола 11 год. (середня зважена).

Ціна – не грошовий вираз вартості.

Вартість – це суспільна, уречевлена, абстрактна праця, втілена в товари. Величина вартості вимірюється суспільно-необхідним робочим часом (СНРЧ), який визначається нормальними умовами виробництва при середньому рівні кваліфікації та інтенсивності праці. *Уречевлена праця*, тому що річ втілює 11 год., хоча 11 год. ніхто не витрачав. По споживчій вартості товари не можна порівняти. Товари порівнюються по вартості, тобто по абстрактній праці, втіленій в товарах.

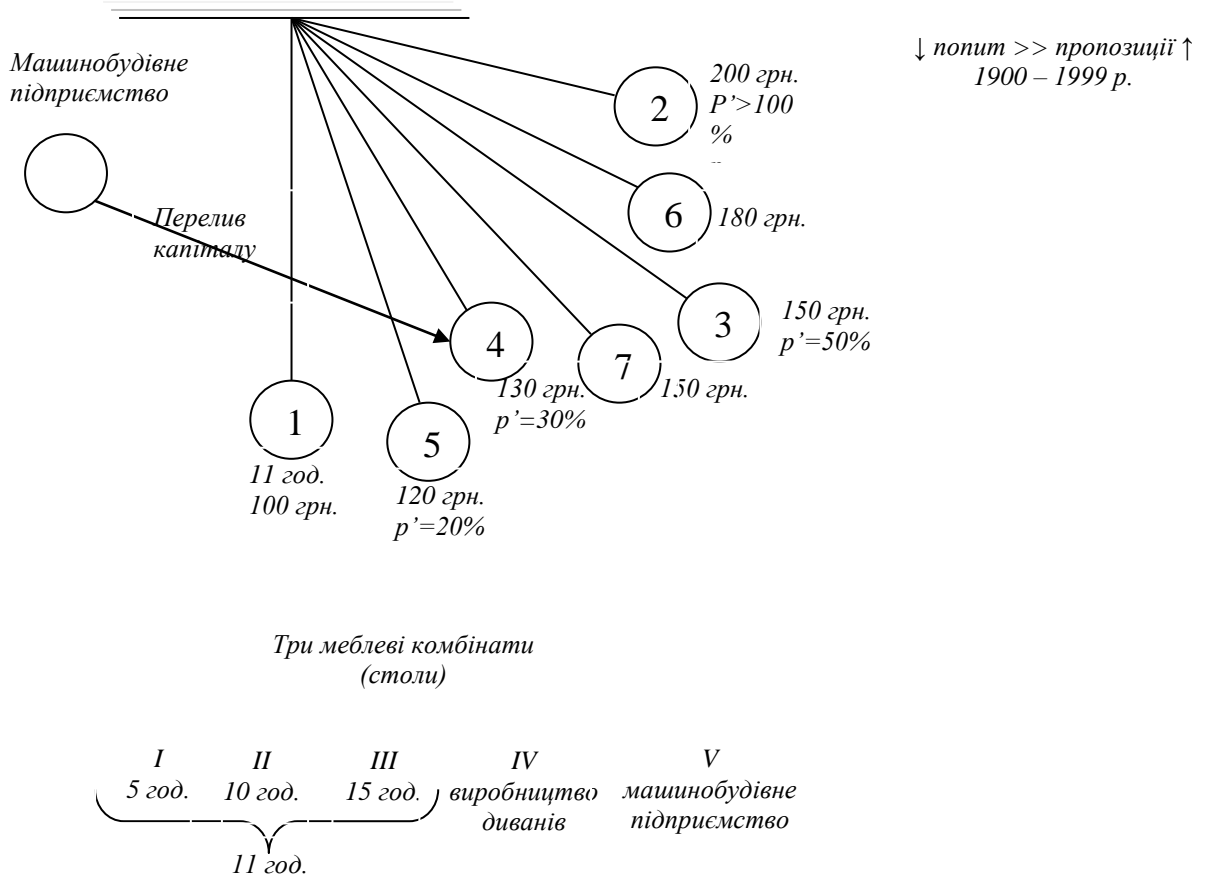

Рис. 1 «Дія економічних законів ціноутворення (ринкового механізму)»

Таким чином, *мінова вартість*, тобто пропорції в обміні (1 пара чобіт – 1000 булок хліба), встановлюється на базі вартості товару. Перша властивість товару (споживча вартість) створюється конкретною працею конкретного виду (праця пекаря, токаря). Друга властивість товару (вартість) створюється абстрактною працею, тобто витратами робочої сили. *Абстрактна праця* – це праця взагалі безвідносна до її виду, тобто це сукупність фізичних і розумових зусиль.

За визначенням Маркса, ціна є грошовим виразом товару. Ціна окремого товару може відхилятися від його вартості під впливом випадкових ринкових чинників (див. маятник).

Таким чином, теорія трудової вартості вбачає у вартості об'єктивну основу ціни, а головною сферою її утворення виступає суспільне виробництво. Кількісна сторона ціни повністю залежить від вартості, тобто від витрат на виробництво товарів, а ринок, ринковий попит відіграють не основну, а допоміжну роль (в не кризовій економіці).

Основою ціни є вартість товару, яка пов'язана з його споживчою вартістю, корисністю, цінністю. Облік товарів здійснюється за суспільною оцінкою, що знаходить своє відображення в ціні.

В умовах ринкової економіки виникає особливий вид товарів, ціни на які спираються не на вартість, а на дохід, який приносить власнику її використання. Такі ціни називаються ірраціональними “ціна - землі” (у землі

немає вартості, тому що вона не є результатом людської праці) процент є ірраціональною ціною людської праці.

2. *Теорія витрат виробництва.*

Розроблена Кене (XVII ст.). За цією теорією в основі обміну товарів лежать витрати виробництва, тобто враховується уречевлена праця. Додатковий продукт і додаткова вартість (неоплачена частина живої праці) в цій теорії відсутні.

3. *Теорія трьох чинників виробництва.*

Була викладена в працях франц. Економістів в XIX ст. (Сей, Баста). Ця теорія трактує формування вартості в процесі виробництва, як додавання витрат його трьох чинників: праці, капіталу (засоби виробництва), землі.

4. *Теорія граничної корисності.*

Виникла в 70-ті роки XIX ст. Її засновниками були економісти австрійської школи – Менгер, Візер, та економісти математики – Джевонс (Англія) і Вальрас (Швейцарія).

Згідно з цією теорією, ціна товару визначається не затратами праці на виробництво товару, як вважав Маркс, а граничною корисністю для споживача.

Гранична корисність (MU) – це корисність додаткової одиниці блага.

Корисність (U) – це задоволення, яке одержує людина від споживання товару.

Сукупна корисність (TU) – це корисність, яку одержує споживач від усіх одиниць блага.

“Парадокс Сміта”

Так в економічній літературі називають питання, яке задав А. Сміт майбутнім поколінням: “Чому блага першої необхідності – повітря і вода – мають нульову ціну, а блага не першої необхідності – алмази – мають величезну ціну?”. В кінці XIX ст. після виходу “Капіталу” Маркса, політекономія розбилася на дві гілки: марксизм і маржиналізм. Марксисти і маржиналісти дали відповідь на питання Сміта.

Відповідь марксистів, виходячи з теорії трудової вартості, така: витрати суспільної праці на виробництво води і повітря дорівнюють нулю (їх людині дала природа, тому вартість і ціна цих продуктів нульова). Видобуток алмазів дуже трудомісткий процес, тому відповідь маржиналістів, виходячи з теорії граничної корисності, така: гранична корисність (корисність останнього екземпляра блага) води і повітря, яких в природі нескінченна множина, дорівнює нулю. Гранична корисність алмазів – це дуже рідкісний матеріал.

5. *Теорія коливання попиту і пропозиції.*

Ця теорія була висунута в кінці XIX ст. – на поч. XX ст. вченим Паретто. Співвідношення попиту і пропозиції визначає мінову вартість без участі вартості мінових витрат, що означає вилучення вартості з процесу формування ціни.

Слабкість цієї теорії в тому, що вона не дає відповіді на питання: “Чим буде визначатися ціна у випадку збігу попиту і пропозиції, тобто у стані ринкової рівноваги (оптимального стану ринку) ?”.

6. *Неокласична теорія.*

Заснована англ. Економістом А. Маршаллом у кінці XIX ст. – на поч. XX ст. визначаючи в однаковій мірі неправомірними спроби надати вирішальне значення в дослідження пропозиції (як це робили представники теорії трудової вартості) або попиту (як це вважали представники теорії граничної корисності), Маршалл запропонував об'єднати ці категорії в єдину систему.

Економічні закони ціноутворення (журнал “МЄМО”, 1995р.):

1. *Закон вартості*: товари обмінюють у відповідності до величини їх вартості, тобто уречевленої в них абстрактно суспільної праці (праця – уречевлена, а не витрачена; абстрактна, а не конкретна; суспільна, а не приватна).
2. *Закон попиту і пропозиції*: ціна товарів може відхилятися від їх суспільної товарності під впливом співвідношення попиту і пропозиції.
3. *Закон внутрішньогалузевої конкуренції* стверджує, що ціна товарів, відхиляючись від вартості, під впливом співвідношення попиту і пропозиції, справляє на них зворотний вплив, завдяки чому відхилення не може бути достатньо тривалим. Цей закон одержав ще назву: “*Закон ринкової вартості товару*”.
4. *Закон міжгалузевої конкуренції* стверджує, що внаслідок міжгалузевих переливів капіталу, товари реалізуються не по їх ринковій вартості, а по цінах виробництва. Ціни стихійно встановлюються таким чином, що капіталісти, які діють у різних галузях одержують рівний прибуток на рівну величину авансового капіталу (норма прибутку або рентабельності). Цей закон називається також: “*Закон середньої норми прибутку*” або “*Закон ціни виробництва*”. Він виступає теоретичним вираженням того факту, що капіталістичне виробництво є виробництво не товару, а капіталу. Тому воно знає лише одну галузь – виробництво капіталу, яка не була його уречевлена форма. “*Закон середньої норми прибутку*” є просто законом внутрішньогалузевої конкуренції, застосований до цієї єдиної галузі капіталістично-суспільного господарства. Основою ціни є вартість товару, яка пов'язана з його споживчою вартістю, корисністю, цінністю.
5. *Закон ринкової ціни*: ціни товарів відхиляються від їх цін виробництва під впливом багатьох факторів, які виражені ціновими надбаннями і знижками.
6. *Закон монопольної ціни*: в умовах монополії вирішальним фактором, відхиляючим ринкову ціну товару від його ціни виробництва, виступає монопольна пропозиція даного товару (монополія) і монопольний попит.
7. *Закон монополістичної конкуренції* стверджує, що монополія не може надовго усунути конкуренцію з ринку. Час від часу будь-яка монополія вимушена вступати в конкурентну боротьбу, яка коректує монопольну ціну товару в напрямку ціни виробництва, а одержаний прибуток – в напрямку середнього прибутку.

Закони 2, 5, 6 виражають логіку відхилення фактично складеної ціни від суспільної вартості товару (закон 1) – 11 год.

Закони 3, 4, 7 виражають логіку протилежного руху цін.

Логічний зв'язок розглянутих економічних законів ціноутворення є вираження їх істотного зв'язку і відображає послідовно, змінюючи одна одну,

системи суспільства (I – просте товарне виробництво; II – капіталізм вільної конкуренції; III – монополістичний капіталізм).

I – діють перші три закони;

II – перші п'ять законів;

III – всі сім законів.